

טלית שכולה תכלת

במדבר רבה יח ג, פרשת קרח¹

"ויקח קרח". מה כתוב למעלה מן הענין? "ועשו להם ציצית ... ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (במדבר טו לח) - קפץ קרח ואמר למשה: טלית שכולה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית? אמר לו: חייבת בציצית. אמר לו קרח: טלית שכולה תכלת אין פוטרת עצמה, ארבע חוטין פוטרות אותה?² - בית מלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה? אמר לו: חייב במזוזה.³ אמר לו: כל התורה כולה רע"ה פרשיות אינה פוטרת את הבית,⁴ ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות את הבית?⁵ אמר לו: דברים אלו לא נצטוו עליהן ומלבד אתה בודאן? זהו שכתוב: "ויקח קרח" - אין ויקח אלא לשון פליגא, שלבו לקחו, וכענין שנאמר: "מה יקחך לבדך" (איוב טו).⁶

... אמרו חכמים: חכם גדול היה קרח ומטועני הארון היה⁷ ... וכשאמר משה: "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (במדבר טו לח), מה עשה קרח? מיד ציוה ועשו ר"נ (מאתיים וחמישים) טליתות של תכלת, ונתעטפו בהן אותן ר"נ ראשי סנהדראות שקמו על משה, שנאמר: "ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים". ומי הם? "נשיאי עדה קריאי מועד". עמד קרח ועשה להם משתה ונתעטפו כולם בטליתות של תכלת. באו בני אהרן ליטול מתנותיהם: חזה ושוק, עמדו כנגדן אמרו להן: מי צוה אתכם ליטול כך? לא משה? לא ניתן לכם כלום, לא דבר המקום כך.⁸

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - פרשת קרח

"ויקח קרח" ... שמשך כל גדולי ישראל והיטם אחריו. ... על ידי מה נחלק? על ידי אלצפן בן עוזיאל בן אחי אביו שנתמנה נשיא על משפחתו ... אמר קרח: ד' בנים היו עם אביו (קהת) ... עמרם הבכור זכה משה למלכות ואהרן לכהונה גדולה. מי ראוי ליטול השניה, לא השני יצהר? אני בנו של יצהר אני ראוי להיות נשיא על משפחתי, והוא מינה בנו של עוזיאל קטן, בן של אחי אבא יהי גדול עלי! הריני חולק ומבטל כל מה שעשה. מה כתיב למעלה מן הענין? פרשת ציצית. קפץ קרח ואמר למשה: טלית שכולה תכלת מה שתהא פטורה מן הציצית, א"ל חייבת ... בית מלאה ספרים מהוא שתהא פטורה מן המזוזה? א"ל חייבת וכו'.⁹

¹ מדרש זה מופיע במקבילה בתנחומא פרשתנו סימן ב, כמעט מילה במילה. ראה תיאור [מדרש במדבר רבה](#) והקשר עם תנחומא.
² כאן אין משה עונה בשנית לקרח שממשיך בקושיותיו הלמדניות, אם משום שמשך כבר מבין שאין טעם לענות לו והכל ניגוח וניצוח, אם משום שקרח ממשיך מיד לשאלה הבאה ולא מחכה לתשובתו של משה.
³ השאלה על ציצית ברורה, בשל הקשר עם מצוות ציצית שבה מסתיימת הפרשה הקודמת ושנראה עוד במפורט להלן. אבל מזוזה מנלן? מזוזה היא חידוש של ספר דברים, בפרשה ראשונה של קריאת שמע (דברים פרק ו) ובפרשה שנייה (דברים פרק יא). מנין ידע זאת קרח? התשובה להלן: "חכם גדול היה קרח ומטועני הארון היה", הציץ בספר התורה שבארון וידע ...
⁴ עניין זה שהתורה נחלקת לרע"ה (275) פרשיות אינו מוכר לנו (בתנחומא רע"ה פרשות). ידידינו מרדכי ווינטרוב המתמחה בסדרי קריאת התורה הקדומים בארץ ישראל (ראה [סידרא](#)), מציע שלוש אפשרויות: האחת, שיש כאן שיבוש מ-קע"ה ואז זה מתאים עם הירושלמי ומסכת סופרים המציינים קע"ה סדרים. השנייה, שיש כאן שיבוש מ-תרע"ה והכוונה לפרשיות הפתוחות והסתומות שבתורה. והשלישית, שהמספר רע"ה מתייחס רק לפרשיות הפתוחות. וגם זה לא בדיוק לפי המסורת שבידינו.
⁵ שוב קרח מתחכם ומשה אינו עונה לו או שקרח ממשיך מיד וקופץ למסקנה.
⁶ דברי התוכחה של אליפז התימני לאיוב: "מה קָהֶד לְבָד וְיָמָה יִרְמֹן עֵינֶיךָ". יש לב שלוקח חלק במצווה, לקיחה שבאה ממקום טוב ובנדיבות, כמו במשכן: "ויקחו לי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ" (שמות כה לב), "קחו מאתכם תְרוּמָה לַה' לָלֶבֶת לָבוֹ בְּיָאֵה" (שמות לה ה), ויש לב שלוקח לפלגנות ולמחלוקת. יש מי שנותן (נוטל) את חלקו במפעל משותף, ויש מי שלוקח (נוטל) את חלקו והולך לו לדרכו. וכמו שאומרים חז"ל: "הלב יודע עם לעקל אם לעקלקלות" ([בדברינו בתשעה באב](#)).
⁷ היינו ממשפחת הקהתי שנשאו על כתפיהם לא רק את הארון כי אם גם את המנורה, השולחן וכו', כלי הקודש שבפנים.
⁸ כאן הטלית שכולה תכלת הופכת למעשה בפועל (בניגוד לבית שמלא ספרים שנשאר בגדר ניגוח מילולי/פלפולי). קרח ומאתיים חמישים האנשים שהקהיל סביבו באים עטופים בטליתות שכולן תכלת ועומדים מול משה ואח"כ מול אהרן וקוראים תיגר על מנהיגותם. מכאן צמח הכינוי "טלית שכולה תכלת" לאדם שלא רק מתחזה כלמדן וצדיק שהאמת והצדק נר לרגליו, אלא בעצם מחפש שררה וכבוד. ראה שם בהמשך המדרש שמשה מנסה לפייס אותם והמדרש מדגיש שהתורה חסה על כבודם ולא פרסמה את שמותם, אבל כל זה ללא הועיל. משעה שעטה אדם על עצמו טלית שכולה תכלת, קשה כבר לדבר על לבו, על הלב שכבר נפלג והלך בדרך משלו.
⁹ גם במדרש במדבר רבה הנ"ל, בסימן ב שם, נזכר עניין הקנאה של קרח בחלוקת התפקידים בתוך משפחת הקהתי בין ארבעת הבנים של קהת אבי המשפחה, אלא ששם מובא עניין זה בדרשה נפרדת ואילו כאן יש המשכיות ברורה מעניין הקנאה, השררה והמינויים לתפקידים, לשאלות ההלכתיות' שקרח מערים על משה. כאן, הקשר הוא ברור יותר, בפרט במילים: "הריני חולק ומבטל כל מה שעשה ... קפץ קרח ואמר למשה וכו'". כל הטעונונים הלמדניים כביכול אינם אלא כיסוי לקנאה אישית והתורה – קרדום לחפור בה (ומי יודע כמה היו כאלה בתולדות עמנו במרוצת הדורות). למה לא טוען קרח את ענייני השררה בגלוי כמו

מדרש משלי (בובר) פרשה יא

אמר ר' לוי: שני עשירים גדולים היו בעולם, אחד בישראל ואחד באומות העולם: קרח בישראל והמון באומות העולם. ושניהם שמעו לנשיהם, ושניהם נפלו. קרח שמע לאשתו ונפל, הא כיצד? כשבא מבית המדרש אמרה לו אשתו: מה הִלְכָה חידש לכם משה בבית המדרש? אמר לה: פירש לנו על מעשה התכלת.¹⁰ אמרה לו: מעשה התכלת מהו? אמר לה: כך דרש ואמר: נאמר לי מפי הגבורה שתעשו לכם ציצית על כנפי בגדיכם, וכדי שיהא חוט אחד תכלת, שנאמר: "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (במדבר טו לח). באותה שעה היתה משחקת ואומרת לו: ראו כמה הוא יושב ומשחק בכם, תדע לך שכן הוא אומר לכם: "על כנפי בגדיכם", אני עושה לך טלית שכולה תכלת.¹¹ מה עשתה? עמדה ועשתה לו טלית שכולה תכלת. נתעטף בה ועמד לפני משה.¹² אמר לו (משה לקרח): מה המעשה אשר עשית? אמר לו: אתה אמרת מעט ואני עשיתי הרבה.¹³ השיב ואמר לו: כתוב: "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך" (דברים ו ט), בית שהוא מלא ספרי תורה צריך מזוזה או לא? א"ל: הן, אמר לו: ישמעו אזניך מה שפך מוציא. א"ל משה: קרח, עברת על מצותיו של הקב"ה ונתגאית בעושרך.¹⁴

פירוש גור אריה במדבר פרק טז פסוק א

ויש לפרש גם כן ששני הדברים היו על משה בלבד, והיו חולקים על המעשה, ועל התורה שהוא מלמד אותם לעשות. כלומר, בשני חלקים - שהם התלמוד והמעשה - אין אנו צריכין למשה. אם לקבוע בנו מעשה לעשות התורה, אין אנו צריכין לו, כמו שהטלית שהיא כולה תכלת פטורה מן חוט ציצית המביא לידי מעשה; ואם לקבוע בנו תלמוד תורה, אין אנו צריכין, כשם שבית מלא ספרים אין צריך מזוזה לקבוע תלמוד תורה באדם.¹⁵

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק י הלכה א¹⁶

רב אמר: קרח אפיקרסי היה.¹⁷ מה עשה? עמד ועשה טלית שכולן תכלת. אתה גבי משה אמר לו: משה רבינו, טלית שכלה תכלת מה שתהא חייבת בציצית? אמר לו: חייבת, דכתיב: "גדילים תעשה לך וגו'" [דברים כב יב]. - בית שהוא מלא ספרים מהו שיהא חייב במזוזה? אמר לו: חייב במזוזה, דכתיב: "וכתבתם על מזוזות

שעשו דתן ואבירם? מה פשר המריבות הפנימיות בחוג המצומצם של אליטת הלויים עבור כלל העם? מדוע נגררו 'גדולי ישראל' משאר השבטים לריב הפנימי של משפחת קהת? מדוע הם משתכנעים לעטות עליהם בפועל את הטלית שכולה תכלת? נראה שנגררו לנושא אחר ועל"פ שני המדרשים משלימים זה את זה, או שיש לקרוא את מדרש במדבר רבה ברצף החל מסימן ב ולא כמו שהבאנו מסימן ג לעיל. ראה איך רש"י בפירושו לפרשה יוצר מהכל עניין אחד.

¹⁰ זה הקשר בין סוף פרשת שלח לך הסמוכה המסתיימת במצוות ציצית (ראה דברינו [מצוות ציצית](#) שם), ובין עניין טלית שכולה תכלת במדרשים על קרח. וכבר עמדו על כך פרשנים ודרשנים רבים. ראה למשל דעת זקנים מבעלי התוספות במדבר טז א: "ולכך נסמכה פרשת ציצית לכאן לומר לך שעל ידי תכלת הוחזק המחלוקת". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת קרח, שמתאר את כל המדרש שלהלן בתמצית: "ולמה נסמכה פרשת פורענות דקרח לפרשת ציצית? שכיון שאמר משה לישראל (במדבר טו) ועשו להם ציצית הלך ואמר לאשתו: ראי שחידש לנו משה מצוה אחרת לעשות ציצית על כנפי בגדינו ולתת על ציצית הכנף פתיל תכלת. אמרה לו הריני עושה לך טלית כולה של תכלת וכו'". כאן, התיאור הוא יותר ציורי. קרח חוזר משמיעת פרשת השבוע (אשתו כנראה נשארה בבית) ומספר לה מה קראו שם בתורה. כך נוצרה פרשת קרח בצמוד לפרשת שלח לך.

¹¹ ומי צריך את פתיל התכלת על הכנף?

¹² לפי נוסח זה, קרח לא פותח בדיבור, אלא נעמד לפני משה ומחכה שמשה יפנה אליו כפי שאכן קורה. אולי גם זה חלק מעצת אשתו.

¹³ שני גדילי פתיל תכלת ואני גדילים הרבה. משה לא עונה וקרח ממשיך לטיעון הבא.

¹⁴ יש מספר הבדלים מעניינים בין הנוסח הזה ובין נוסח תנחומא/ילמדנו לעיל שהקורא החרוץ ימצאם בנקל. אך נראה שההבדל המרכזי הוא כפול. הכנסת עושרו של קרח לנושא (שזה נושא אחר מנין התעשר קרח והפך לסמל של עושר) ומקומה הדומיננטי של אשתו של קרח בפרשה. האשה היא הגורם המסית (שהרי "קרח פקח היה ומה ראה לשטות זו"). מה שבא אולי לסנגר מעט על קרח. ראה גם מסכת סנהדרין דף קי עמוד א (בתרגום לעברית: "אשתו של קרח אמרה לו: ראה מה משה עושה! הוא - מלך. את אחיו עשה כהן גדול. את בני אחיו עשה סגני כהונה וכו'"). ראה גם ההשוואה שם עם אשתו של און בן פלת: "היינו דכתיב: חכמות נשים בנתה ביתה - זו אשתו של און בן פלת, ואולת בידה תהרסנה - זו אשתו של קרח". וכבר הרחבנו לדון בחלקן של הנשים בפרשה זו ובאחרות בדברינו [נשים חכמות](#) בפרשה זו. לעומת זאת, ראה כוחה של אשתו של קרח ודמותה החיובית שהצילה את בניה מהגיהנום: "אמרו רבותינו: אשתו של קרח כשירדה לגיהנם כיבת אותה" (במדבר רבה יח טו). וגם על כך הרחבנו בדברינו [בני קרח לא מתו](#) בפרשה זו.

¹⁵ הציצית מסמלת את המעשה ("וראייתם אותו וזכרתם וכו'") ואילו המזוזה, נכון יותר הבית המלא ספרים שמייתר לדבריהם את המזוזה, מסמל את התלמוד. נלך כל היום עם טלית שכולה תכלת, נמלא את הבית עם ספרים, ומה אנו עוד צריכים? זו הסיבה שקרח בחר בשתי דוגמאות אלה. וכבר אמרנו: "קרח חכם גדול היה" ומטועני הארון, ולהלן גם עשיר: חכם, גיבור ועשיר.

¹⁶ סביר שירושלמי זה הוא המקור למדרשים הנ"ל. ראינו את הקומות השנייה והשלישית, נראה כעת את הקומה הראשונה.

¹⁷ גמרא זו דנה במשנה הפותחת את פרק חלק, פרק י, במסכת סנהדרין: "כל ישראל יש להן חלק לעולם הבא ואילו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס". רב מזהה את קרח כאפיקורוס ולהלן גם ככופר בתורה מהשמים.

ביתך וגוי" [שם ו ט]. אמר לו: בהרת כגריס מהו? אמר לו: טמא. - פרחח בכולו? אמר לו: טהור.¹⁸ באותה שעה אמר קרח: אין תורה מן השמים ולא משה נביא ולא אהרן כהן גדול. באותה השעה אמר משה: ריבון כל העולמים, אם נברא לארץ פה מששת ימי בראשית הרי מוטב; ואם לאו, ייברא לה מעכשיו: "ואם בריאה יברא ה'".¹⁹

רבי בחיי בן אשר במדבר פרק טז

... אמרו לו: טלית שכלה תכלת חייבת בציצית, אמר להן חייבת, התחילו לשחק עליו ... אמרו לו: התורה כלה מאתים ושבעים וחמש פרשיות וכולן אין פוטרות את הבית, ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרת את הבית? דברים אלו לא נצטוו עליהם, ומלבד אתה בודאם.²⁰ וקרח מרוב חכמתו שאל שאלות אלו והיו מעין המחלוקת. ויש בכללם עוד רמז משל על ישראל, כי המשילם לטלית שכולה תכלת ובית מלא ספרים. וְכִינּוּן בזה (קרח) לומר כי ישראל שכולם קדושים וכולם חשובים מלאים מן המעלות, למה יצטרכו למשתררים ולמתנשאים עליהם? והמשיל המשתררים לחוט של תכלת ולמזוזה.²¹

מסכת מנחות פרק ד משנה א

התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. תפילה²² של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד. הסולת והשמן אינם מעכבין את היין ולא היין מעכבין. המתנות שעל מזבח החיצון אינן מעכבות זו את זו.²³

¹⁸ ראה משנה מסכת נגעים פרק ח משנה ב: "בהרת כגריס ובה מחיה כעדשה, פרחח בכולו ואחר כך הלכה לה המחיה, או שהלכה לה המחיה ואחר כך פרחח בכולו, טהור". ראה מדרש במדבר רבה יט א פרשת חוקת (המבוסס על פסיקתא דרב כהנא פסקא ד פרה אדומה): "זאת חקת התורה ... מי יתן טהור מטמא לא אחד (איוב יד) ... תמן תנינן: בהרת כגריס באדם – טמא, פרחח בכולו – טהור. מי עשה כן? מי צוה כן? מי גזר כן? לא יחידו של עולם?". ושם עוד הלכות שהם בבחינת "גזירה גזרתי חוקה חקקתי" מה שמקשר אותנו לפרשת חוקת הסמוכה ולמצוות פרה אדומה.

¹⁹ וההמשך שם דברי ריש לקיש: "שלשה כפרו בנבואתן מפני פונרייה ואילו הן משה ואליהו ומיכה", על שלושה הנביאים שכביכול כפו על הקב"ה לעשות מעשים שלא כהוגן. ראה דברינו [אם בריאה יברא ה'](#) בפרשה זו. הסיום של הירושלמי בארץ שפצתה את פיה קצת מוזר שהרי זה שייך למריבה עם דתן ואבירם שאמנם התנהלה במקביל לזו של קרח אבל הייתה נפרדת. חשוב יותר הוא הסיום: "אמר קרח: אין תורה מן השמים ולא משה נביא ולא אהרן כהן גדול" והתוספת של השאלה על הנגעים, שמשום מה הושמטה במדרשים בהם פתחנו. הדין בנגעים מעצים מאד את דין התורה שבכתב ואחריה התורה שבע"פ שנמסרה לחכמים (ובימי משה גם התורה שבכתב נמסרה מפיו) – את הכח והסמכות לחוקק דינים ומצוות שלא תמיד עפ"י השכל האנושי 'הישר' ועל כך, עפ"י הירושלמי, קרא קרח תיגר. (ראה גמרא בבא מציעא פו ע"א על המחלוקת במתיבתא דרקינא בין הקב"ה ובין כל החכמים שם לגבי דין בהרת, עד שבא רבה בר נחמני שהוא "יחיד בנגעים", מובא בדברינו [לא בשמים היא](#) בפרשת נצבים). כך או כך, את הרעיון שקרח קורא תיגר על תורה מן השמים (אפיקורס) מצאנו גם בפירוש העמק דבר בפרשת כי תשא, שמות לד כז, אבל בסגנון ובטון שונה: "כרתית אתך בריית. הברית שרמז הקב"ה על מעשה קרח דתן ואבירם כמו שביארנו לעיל, לא היה אלא על כח תורה שבע"פ שהיה לבבו של משה, כמבואר במדרש שם שהקדימו לשאל טלית שכולה תכלת אי חייבת בציצית בית מלאה ספרים אם חייבת במזוזה. וכשהשיב משה דחייבין נחלקו, ולא נחלקו על גוף הפרשה שאמר משה ושכינה מדברת מתוך גרונו, אלא הבינו בשכלם כוונת הפרשה באופן אחר ממה שלמד משה, ומזה נשתלשל המחלוקת בעבודת ה' איש". מחלוקת קורח וכל שאלותיו המלמדניות בהלכה לא הייתה מחלוקת על התורה בכלל וגם לא על כך שהשכינה מדברת מגרונו של משה, אלא על אופן פירוש התורה שבע"פ "באופן אחר ממה שלמד משה". למה מכוון כאן הנצי"ב?

²⁰ חזרנו למדרש במדבר רבה / תנחומא בו פתחנו. רבי בחיי בן אשר מצטט מדרש זה בהרחבה ומשם ממשיך לדבריו הוא. שים אגב לב ללשון רבים "אמרו לו". במדרש, קרח הוא שמתעמת תחילה עם משה ואילו כאן הוא מביא את כולם עטופים בטליתות של תכלת וכולם מתווכחים עם משה על טלית שכולה תכלת ועל בית מלא ספרים (לא על הבהרת הנזכרת כאמור בירושלמי ונשמטה במדרשים).

²¹ ראה באופן דומה פירוש גור אריה על רש"י במדבר טז א: "ויראה שלא היה קרח עיקר כוונתו על הטלית בלבד, אלא שהיה סבור שמשא ישיב טלית שכולה תכלת פטורה, והיה רוצה להשיב אם כן אין צריכין אנו לכהן גדול, כמו שטלית שכולה תכלת פטורה מן הציצית, הכי נמי: כל העדה כולם קדושים, ואין אנו צריכין לכהן גדול". ואולי גם לא צריכים את משה כמנהיג. עם מושלם, כולם חכמים, כולם צדיקים, כולם "פילוסופים" (אוהבי חכמה) כאידיאל של יוון. אולי גם כאידיאל שמשא עצמו מייחל לו כאשר אינו ממהר לבנות מערכת משפט, כפי שיתרו מייעץ לו ואומר לו לפשר מעשיו: "וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו" (שמות יח טז). ראה דברינו פרשת מינוי הדיונים בפרשת יתרו. ואולי גם כמו שמשא עונה ליהושע שמקנא לו בגין אלדד ומידד ומבקש לכלוא אותם: "וְיָמִי יִתֵּן כָּל עִם ה' נְבִיאִים כִּי יִתֵּן ה' אֶת רִחוּחַ עֲלֵיהֶם" (במדבר יא כט). האם אנו שומעים כאן, לצד הביקורת, גם איזו נקודת זכות קטנה לקרח (ועדתו)? כך או כך, ראה דברינו [כולם קדושים](#) בפרשה זו, שם הבאנו לצד פרשני המקרא (אבן עזרא, רמב"ן) שמגלים זכות-מה בטענה זו, את דבריו הקשים של הרב קוק על "מעשה המפעל הקרחי בישראל", הוא השאיפה "להשטיח" את העולם ולדכא כל הבדלים בין אנשים, דעות ומעמדות, המקופלת בקריאה: "כולם קדושים".

²² תפילין.

²³ בסוף פרק ג במסכת מנחות דנה המשנה אילו מצוות ופעולות בבית המקדש מעכבים זה את זה, כגון שני שעירי יום הכיפורים או שבעת קני המנורה (שאי אפשר להביא שעיר אחד אם זה מה שיש, או להדליק במנורה של פחות משבעה קנים). הפרק מסתיים בשתי הפרשות על מזוזה ארבע פרשיות שבתפילין וארבע הציציות (על ארבע כנפות הבגד) שגם הם מעכבים זה את זה ואי אפשר בפחות. בפתחה לפרק ד הסמוך ממשיכה המשנה בידי ציצית ותפילין ומציינת מה **אינו מעכב** (ומשם תמשיך המשנה לענייני מנחות ועבודת המקדש, מה אינו מעכב שם). בהקשר עם התכלת והלבן שאינם מעכבים זה את זה ראה פירוש ברטנורא

גמרא מנחות דף לח עמוד א

תניא: מצוה להקדים לבן לתכלת, ואם הקדים תכלת ללבן - יצא, אלא שחיסר מצוה ... דלא עבד מצוה מן המובחר.²⁴ התיינח לבן דאינו מעכב את התכלת, תכלת דאינה מעכבת את הלבן מאי היא?²⁵ אמר רמי בר חמא: לא נצרכא אלא לטלית שכולה תכלת.²⁶

איתמר נמי,²⁷ אמר ליה לוי לשמואל: אריוך,²⁸ לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לי להא מילתא:²⁹ התכלת אינה מעכבת את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת, מאי היא? אמר ליה: לא נצרכא אלא לסדין בציצית, דמצוה לאקדומי לבן ברישא.³⁰ מאי טעמא? "הכנף" - מין כנף, ואי אקדים תכלת ללבן לית לן בה.³¹ תינח לבן דאינו מעכב את התכלת, תכלת דאינה מעכבת את הלבן מאי היא? אמר ליה רמי בר חמא: לא נצרכא אלא לטלית שכולה תכלת, דמצוה לאקדומי תכלת ברישא, דהכנף - מין כנף, ואי אקדים לבן ברישא לית לן בה.³²

מסכת מנחות דף מא עמוד ב

תנו רבנן: טלית שכולה תכלת - כל מיני צבעונין פוטרין בה, חוץ מקלא אילן.³³ מיתביבי: טלית אין פוטר בה אלא מינה, טלית שכולה תכלת - מביא תכלת ודבר אחר ותולה בה, וקלא אילן לא יביא, ואם הביא - כשר.³⁴

רבינו אליהו מזרחי במדבר פרק טז

שמסביר שלכתחילה "מצוה לתת שני חוטין של תכלת ושני חוטין של לבן, או חוט אחד של תכלת ושלושה חוטין של לבן" (על כל אחד מארבע כנפות הבגד), אבל בדיעבד: "אין זה מעכב את זה, ואם נתן ארבעתן של תכלת או ארבעתן של לבן, יצא (ידי חובה)". ומסביר הרמב"ם בהלכות ציצית פרק א הלכה ד: "והתכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת, כיצד הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו, וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו כשר. מה לכל זה ולנושא שלנו?"

²⁴ מרגע שהוכנסו ארבע החוטין (הגדילים בלשון התורה) לכנף הבגד, דרך המצווה הנאותה היא להתחיל בקשירתם / כריכתם בחוט הלבן ואח"כ בתכלת. לפי שכתוב בתורה: "וְנִתְּנוּ עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף פְּתִיל תְּכֵלֶת". קודם המין שדומה לכנף הבגד, היינו לבן, ואח"כ פתיל התכלת. ראה רש"י בגמרא שם. רש"י עצמו סבור שכבר בהכנסת הפתילים לכנף צריך להקדים הכנסת חוטי הלבן להכנסת חוט התכלת. אבל תוספות חולקים ומסבירים שמדובר בסדר הליפוף והכריכה של החוטין. ראה גם הסבר הרמב"ם בהלכות ציצית פרק א הלכה ז: "ולוקח חוט אחד מן הלבן וכורך בו כריכה אחת על שאר החוטין בצד הבגד ומניחו. ולוקח חוט התכלת וכורך בו שתי כריכות בצד כריכה של לבן וקושר וכו'".

²⁵ ניחא החידוש שאם התחיל וכרך את חוט התכלת קודם אין בכך פסול (הדרישה שלבן יהיה קודם אינה מעכבת אם התחיל קודם בתכלת), אבל ההפך, שאם התחיל וכרך קודם את הלבן (והתכלת לא מעכבת אותו), מה חידוש בכך? הרי תמיד מתחילים בלבן!

²⁶ התשובה: מדובר בטלית שהבגד העיקרי, זה שבכנפותיו / פינותיו (ציציותיו כהגדרת הרמב"ם בראש הלכות ציצית) מניחים את חוטי הציצית, הוא תכלת ולא לבן כפי שהיה כנראה מצוי. במקרה זה, מה שכתוב בפסוק: "וְנִתְּנוּ עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף פְּתִיל תְּכֵלֶת" - קודם המין שדומה לכנף הבגד (ראה הערה קודמת לקודמת לעיל) הוא כעת התכלת. מצווה מן המובחר במקרה זה הוא להתחיל בחוט התכלת. באה המשנה ואומרת, שאין דרישה זו מעכבת "התכלת אינה מעכבת את הלבן" ואם התחיל בכריכה בחוט הלבן, קיים את המצווה. אחרי כל הדיון הזה (אנחנו קצרנו בסוגיה ולא נכנסנו למחלוקת רבי וחכמים שם), יש מקרה בהלכה של טלית שכולה תכלת! זו לא סיטואציה קנטרנית שהמציא קרח. אך אולי בלהט המחלוקת של קרח ודברי הלגלוג שלו, לא היה טעם שמשא יתחיל להסביר לו כל זאת וללמד אותו גמרא במנחות ...

²⁷ הגמרא באה לחזק את מה שכבר למדנו ממעשה שהיה.

²⁸ כינוי של כבוד, שלוי מכבד את שמואל. ראה רש"י: "אריוך כמו מלך". ושטיינזלץ מקשר כינוי לזה לשם אחד המלכים שבאו מהצפון להילחם עם אברהם: "אריוך מלך אלסר", וגם עם כינוי הכבוד "אבא אריכא".

²⁹ לא תשב על רגלך עד שתפרש / תסביר לי דבר זה. נראה שהכוונה לישיבה מזרחית בשיכול רגליים על הרצפה.

³⁰ סתם סדין הוא לבן (רש"י שם).

³¹ אין הדבר גורע.

³² הכל לפי מה שביארנו כבר לעיל. בטלית שכולה תכלת, שהיא ההפך מסדין שהוא לבן, מצווה מן המובחר להתחיל בכריכה עם פתיל התכלת. ואם רצה קרח להמשיך ולנגח את משה, יכול היה כמובן לשאול: וטלית שחציה לבן וחציה תכלת, עם איזה פתיל להתחיל בכריכה? לבן או תכלת? ואל תגיד לי משה שבדיעבד זה לא משנה כי "התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת", אני קרח רוצה לקיים את המצווה מן המובחר! שוב, מזל שקרח לא הכיר את הסוגיה הזו בגמרא.

³³ בטלית שכולה תכלת צריכים להביא חוט תכלת, כצבע הבגד, אבל כל שאר החוטין יכולים להיות בכל צבע אחר, חוץ מצבע קלא אילן' שצבעו דומה לתכלת. ה"לבן" במקרה זה הוא שם קוד לכל צבע אחר (ראה "סדין") ונראה שעניין זה יכול להתאים למדע האופטיקה שלבן מכיל את כל הצבעים. (בסיבוב מהיר של גלגל שמכיל את כל הצבעים רואים לבן וכן ההפך שצבע לבן מתפרק לצבעי הקשת במנסרה).

³⁴ הגמרא שואלת מבריייתא שמשמע שצבע 'קלא אילן' כשר בדיעבד ועונה שם מה שעונה (שתלוי במספר החוטין ראה שם). לעניינינו, אגב הדיון בטלית שכולה תכלת, מחדשת הגמרא כאן שהטלית, הבגד העיקרי, יכולה להיות במגוון צבעים ולא רק לבן או תכלת. ראה רש"י על אתר: "אם אדומה היא יטיל בה שני חוטין אדומים ושני חוטין תכלת וכן שאר גוונים". ורמב"ם הלכות ציצית פרק ב הלכה ח: "טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונין, עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה: אם ירוקה ירוקין אם אדומה אדומין. היתה כולה תכלת עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת, וכורך על הכל חוט אחד תכלת כדרך שעושים בשאר ציציות שאינן צבועין". כאילו נעלם הלבן בטלית שבטלית! מזל שקרח לא הכיר גם את הסוגיה הזו במנחות, כי אחרת היא שואל גם על טלית שכולה אדומה או ירוקה ...

ומה שאמר "חייבת בציצית או פטורה", אינו רוצה לומר חייבת להטיל ציצית בכנפיה או פטורה. דמה ענין ציצית עם התכלת? מצות ציצת מצוה בפני עצמה, ומצות תכלת מצוה בפני עצמה! אלא הכי פירושו: חייבת להטיל התכלת גם בציצית שלה ואינה נפטרת עם התכלת של הטלית, או לא? וזה דומה למה שאמרו בתנחומא: שאמר קרח למשה: "בית מלא ספרים חייב במזוזה או פטור".³⁵

מתוך אתר האקדמיה ללשון העברית, פרשת קרח

טלית שכולה תכלת היא משל לדבר מושלם שאין בו שום פגם, בייחוד מבחינה מוסרית. השימוש הרגיל בביטוי הוא בשלילה או באירוניה, כגון "תפסיק להאשים את כל העולם. גם אתה לא טלית שכולה תכלת". מקורו של הביטוי במדרש המבוסס על פרשת השבוע שלנו – פרשת קרח – ועל סמיכותה למצוות הציצית שנאמרה בסוף הפרשה הקודמת. לפי מדרש זה לאחר שנצטוו ישראל על מצוות הציצית יצא קרח נגד משה בשאלות של קנטור: "אמר ליה [אמר לו] קרח למשה רבינו: טלית שכולה תכלת, מהו שתהא פטורה מן הציצית? אמר ליה משה חייב בציצית! אמר ליה קרח: טלית שכולה תכלת אינה פטורת עצמה, וארבעה חוטין פוטרין אותה?!"³⁶ (ילקוט שמעוני, על פי ירושלמי ומדרש רבה).

שבת שלום

וקיץ טוב

מחלקי המים

מים אחרונים: אם נחזור לסקור את אזכור המונח טלית שכולה תכלת בתלמודים: הבללי והירושלמי, נראה יש כאן הבדל מעניין ביניהם. בתלמוד הירושלמי אין דיון הלכתי על טלית שכולה תכלת, כפי שמצאנו בתלמוד הבללי, אולי משום שאין תלמוד ירושלמי על סדר קדשים אליו שייכת מסכת מנחות. מאידך, במסכת סנהדרין, בדיון על מי שיש או אין לו חלק לעולם הבא, מתייחס הירושלמי לטלית שכולה תכלת בהיבט האגדי של מחלוקת קרח, וממנו שאבו מדרשי התנחומא למיניהם. בתלמוד הבללי, אין אזכור לדרשה זו שבאגדה. הבללי תפס מונח זה להלכה והירושלמי לאגדה ולענייני פרשת השבוע.

³⁵ הרא"ם לא מתחשב בהערתנו בהומור לעיל, שמזל שקרח לא הכיר את הסוגיות בגמרא הנ"ל, אולי הוא גם לא מתחשב כאן בדברי הירושלמי שקרח קרא תיגר על התורה מן השמים ועל תורה שבע"פ הנדרשת בבית המדרש של משה וממשיכיו לאורך הדורות. ברור לו שלא ייתכן שקרח לא ידע את הגמרא ואת ההלכה שיש מצווה בציצית ויש מצווה בתכלת ואחת לא מבטלת את הנשייה. קרח חכם גדול היה ומטועני הארון. קרח רק הסתפק במקרה שהטלית כולה עשויה מתכלת אם עדיין יש לשלב גם חוט פתיל תכלת בחוטי הציצית, או שמא מספיקים חוטי לבן? נראה שבדקדוקי הלכה אלה, אבדנו קצת את הביקורת על מעשיו של קרח ואת הניסיון לחשוף את צפונותיו הלא-ישרות. בני קרח נכנסו לספר תהלים והוא עצמו, לדיונים הלכתיים.

³⁶ בימינו, הפך 'טלית שכולה תכלת' לביטוי של לגלוג וניגוח, בבחינת: תראו מי שמדבר, הצדיק-תמים הזה! הבסיס הוא בוודאי המקורות שהבאנו ובעקבותיהם הספרות הרבנית לדורותיה, בהלכה ובאגדה, אבל שם עדיין אין זה לשון קנטור. לא מצאנו במקורות המסורתיים שימוש בביטוי במובן של צביעות, צדקנות וכ'. נראה שהביטוי התחדש ככזה בספרות החדשה, המשכילית ומשם עבר גם לחרדית. ראה למשל אברהם שמואל שטיין, אדרת אליהו: "... הרשעים והפריצים, עסקניהם ופעיליהם ותומכיהם אף על פי, ואולי דווקא משום, שיש מהם המתעטפים בטלית שכולה תכלת ומדקדקים כאילו במצוות קלות כבחמורות". ראה כדוגמה נוספת דברים שכתב משה אתר (אטינגר) לכבודה של השפה העברית ועל הסכנה בלימוד בליל שפות במקום שפה ראשית אחת: "אל נשכח כי לא רק למידתה של שפה זרה, אלא גם ידיעתה אינה טלית שכולה תכלת; כי עצם הרב-לשוניות יש בה לא רק תועלת לאדם אלא גם הכבדה". וכעסו של אלחנן ליב לוינסקי, מחשבות ומעשים, על אירופה של תקופתו: "אפשר היה לחשוב, שאירופה היא טלית שכולה תכלת, צדקנית, צנועה, רחמנית, רכת-לבב ורפויית-עצבים". ראה גם דברי ביאליק בנאומו על מנדלי מוכר ספרים שהואשם שלא דיבר עברית: "אני קורא לו המחיה של הלשון העברית והחובב שפת עבר הגדול ביותר, למרות זה שלא דבר עברית. אל נא תמודו אמנים כמוהו בקנה-מדה רגיל. הוא הוא הלשון עצמה, לפי שהלשון זורמת בדמו. טלית שכולה תכלת פטורה מן הציצית ...". ביאליק מן הסתם ידע שאלה דברי קרח ולא משה. ועוד דוגמאות למכביר ניתן למצוא באתר [פרינקט בן יהודה](#) שמאד מומלץ.